

est ipsum eius sentire. Unde per hoc quod nuntiant sicut afficiuntur, sequitur quod non decipiamur in iudicio, quo iudicamus nos sentire aliquid. Sed ex eo quod sensus aliter afficitur interdum quam res sit (cum nimirum non est bene dispositus et applicatus), sequitur quod nuntiet nobis aliquando rem aliter quam sit (cf. n. 6 p. III.), et ex hoc fallimur per sensum circa rem, non circa ipsum sentire.»

Quocirca de nulla re magis solent esse certi homines quam de ea, quam sensibus rite dispositis et applicatis usurpant. Ex dictis solvi possunt difficultates omnes, quae proponantur. (Cf. Augustinum de vera Religione c. XXXIII. num. 62.)

THESIS XIV^a

I In iudiciis analyticis immediatis proferendis falli intelligentia nequit, II et veritates in his contentae gaudent certitudine metaphysica absoluta.

DECLARATIO. Iudicium aliud est *analyticum*, aliud *syntheticum*. *Analyticum* est cum praedicatum continetur comprehensione essentiae subiecti; quo fit, ut analysi essentiae instituta, in ea videri possit praedicatum, ex gr. *totum est maius sua parte*. Huiusmodi iudicia appellantur quoque *necessaria*, et *de materia necessaria*; quia res aliter se habere non potest: dicuntur *absoluta*, quia a nulla pendent hypothese: *pura*, *rationalia*, *metaphysica*, quia ab experientia non pendent, quae facta nos docet.

Possunt haec iudicia esse *immediata*, vel *mediata*. *Analyticum* iudicium est *immediatum*, cum facta comparatione idearum subiecti et praedicati, statim apparet praedicatum in comprehensione subiecti contineri; *mediatum* cum id apparet ope alterius ideae.

Syntheticum est iudicium, cum praedicatum inest quidem subiecto, sed contingenter; unde fit ut non analysi essentiae subiecti, sed experientia nos doceat identitatem subiecti cum praedicato, seu cum habente praedicatum

(D. LXXXIII). Haec iudicia dicuntur *contingentia*, et *de materia contingente*, quia res posset aliter se habere: *hypothetica*, quia vera sunt, facta aliqua hypothese: *empirica* seu *experimentalia*, et *physica*, quia experientiae innituntur.

Possunt et ipsa esse *immediata* vel *mediata*. *Immediata* sunt, cum ope tuae ipsius experientiae apprehendis quod affirmas: ut cum audiens Caium recte disputantem, affirmas illum esse bonum dialecticum. *Mediata* sunt, cum experientia quidem supposita, ope ratiocinii colligis quod affirmas: ut cum affirmas aliquod certum corpus esse grave, quia inductione constat omnia corpora esse gravia.

Nota. Quaedam iudicia dicuntur *synthetica* non ratione obiecti, sed ratione ignorantiae nostrae; quia nimirum essentiam obiecti ignoramus. Ita iudicium hoc *nix est frigida* dicitur esse *syntheticum*; sed si essentiam nivis in se cognosceremus, esset forte *analyticum*.

Nunc de iudiciis analyticis. Consideramus autem tantum *iudicia analytica immediata*. In his idea subiecti in duas ideas resolvitur, quarum altera ex altera efflorescit, quaeque idem repraesentant, sed diverso modo: harum identitatem intellectus percipit, eo quod videat unam alia contineri. Hinc fit ut intellectus distinctam cognitionem rei acquirat, quam prius solum confusam habebat: atque sub hoc respectu obtinet cognitionem novam, quam exprimit actu iudicii, binas ideas coniungens. Atque id cum est iudicium affirmativum: pari autem modo loquendum est de iudicio negante.

DEMONSTRATIO I. PARTIS. In his iudiciis mens non affirmat nisi id, quod idea vel obiectum ipsum per ideam praesens ei manifestat: affirmat ergo id quod videt; itaque eatenus solum falli posset, quatenus mens non esset apta ad videndum, vel quatenus ideae non repraesentarent illud obiectum, cuius sunt ideae: atqui id repugnat aptitudini mentis ad cognoscendum: ergo.

DEMONSTRATIO II. PARTIS. In his iudiciis praedicatum est de essentia subiecti ita, ut affirmari nequeat subiectum esse sine illo praedicato, quin contradictio habeatur; nexus ergo

inter utrumque est necessarius absolute, atque adeo in quavis hypotesi; ergo certitudo, quae oritur, est metaphysica absoluta.

THESIS XV^a

Nulla vero sunt, quae Kantius excogitavit, iudicia synthetica a priori.

DEMONSTRATIO. Ut iam monuimus Th. VIII, non est huius loci universam Kantii theoriam refutare; id enim exequemur, cum systemata adinventata ad originem nostrarum cognitionum aperiendam expendemus, et falsa reiiciemus. Modo nobis satis est illud ex praecipuis doctrinae suae capitibus convellere, haberi nempe *iudicia synthetica a priori*. Iudicium *a priori* dicitur, quod non experientia docente sive externa, sive interna ponitur, sed independenter ab ea, per quamdam anticipationem, praedicatum subiecto coniungitur. Dicitur *syntheticum*, quia praedicatum non videtur in ipso subiecto, seu ex eius notione non educitur, sed extra ipsum assumitur, ipsique tribuitur. Atqui nullum est iudicium syntheticum a priori, nec esse potest per se. Per se inquam: praescindimus enim ab iis iudiciis, ad quae temeritate voluntatis mens identidem adduci potest: nam quaestio est de iis iudiciis, quae ex ipsa conditione rationalis naturae efflorescunt in mente.

Sane vel mens est facultas facta ad videndum, vel est facultas caeca; si caeca esse dicitur, non ea est de qua disputamus, nec reliquus est nisi totalis scepticismus: si vero est facta ad videndum, nequit per se affirmare nisi quod videt; affirmatio enim est actus facultatis cognoscitivae prout talis est. Itaque vel mens videt in ipsa subiecti notione praedicatum, vel non videt. Si videt, cum affirmat, iudicium erit quidem a priori, sed analyticum (Th. praeced.): si non videt, donec solius subiecti notionem habeat, nunquam ea affirmabit praedicatum ei inesse. Porro cum praedicatum non est de conceptu ipsius subiecti, potest quidem ei inesse,

haberique identitas subiecti cum praedicato, seu cum habente praedicatum; haec tamen identitas est contingens, et ad factum quoddam redit; quae et ipsa propter mentis indolem affirmari nequit, nisi factum videatur. Cum autem affirmatur, iudicium est quidem syntheticum, sed a posteriori, quia experientiae innititur; ergo nullum esse potest iudicium syntheticum a priori.

Ineptissime Kantius hanc suam fundamentalem thesim probavit. Omnia enim iudicia, quae in medium producit veluti synthetica a priori, vel analytica sunt, vel a posteriori. Ita ex. gr. analytica sunt: *quod fit vel incipit esse, sui causam habet: mundus initium habuit*; ut suo loco demonstrabitur. A posteriori est: *in motus communicatione semper actioni aequalis est reactio*: quod experientia et inductione colligitur. Ludit potissimum Kantius in hoc iudicio, quod in exemplum ponit iudiciorum arithmeticorum, $7 + 5 = 12$, quod dicit esse syntheticum, quia in conceptu $7 + 5$ non reperitur conceptus 12. Scilicet non reperitur vocabulum hoc, vel phantasma 12; sed res per illud significata, quocumque nomine vocetur, vel etiamsi sit sine nomine, profecto reperitur, sicut definitum in definitione: atqui in iudicio non nomen, sed ipsa res affirmatur. Et sane nonne analyticum est hoc iudicium $12 = 7 + 5$, in quo praedicatum ex ipsa analysi subiecti prodit? ergo et illud $7 + 5 = 12$ analyticum est, nam est idem. Pro geometricis iudiciis, quae etiam vult Kantius esse synthetica a priori, affert in exemplum: *linea recta est omnium brevissima, quae inter duo data puncta duci possint*; quod negat esse analyticum, quia in notione rectae non continetur ratio brevissimae. Verum iudicium istud est comparativum, comparatur scilicet linea recta cum curva: quamvis igitur in recta absolute spectata brevitatis notio non videatur; comparata tamen recta cum curva, in ipsis apparet statim excessus curvae praerecta. (Cf. Galluppi, Saggio filosofico L. III, cc. 14, 15.)

THESIS XVI^a

Ad auctoritatem quod spectat, qua notitiam factorum sensibilem per hominum testimonium nobis comparamus, contendimus I constare certe posse an testibus debita scientia, et veracitas insint: II quando haec constant, testimonium ab huiusmodi testibus prolatum esse medium certum cognoscendae historicae veritatis, fidemque proinde mereri.

DECLARATIO. Testis historicus est qui factum aliquod a se cognitum alteri manifestat. Duplex distinguitur *immediatus*, qui et *oculatus* dicitur, et *mediatus*, qui et *auritus*. *Immediatus* est, qui factum, quod testatur, non ab aliis accepit, sed ipse suis sensibus usurpavit, sive oculis, si factum sit visibile, sive auribus si agatur de sermone: sive aliis sensibus, si alio modo factum sit sensibile. *Mediatus* est, qui factum quod testatur non ipse suis sensibus usurpavit, sed ab alio accepit. *Testimonium*, quod et *testificatio* dicitur, est *ipse actus*, quo testis factum a se cognitum alteri manifestat.

Auctoritas est *idoneitas testis conciliandae sibi fidei*. Ea porro ex duobus elementis exurgit, *scientia* nimirum et *veracitate*, hisque cognitis: cum enim testis novit facta, et quod novit vere testatur, idque nobis constat, adest ratio sufficiens cur teneatur, quod ipse testatur.

Fides proinde est *assensus mentis praestitus veritati propter auctoritatem testantis*.

DEMONSTRATIO I. PARTIS. In primis supponimus quod iam Th. IX, p. II diximus, nempe divinam Providentiam tueri quarumdam legum moralium constantiam. Iam vero ut certitudo obtineatur, quod testibus debita scientia et veracitas insint, necesse est ut constet testes et factum rite apprehendisse, et quod apprehenderunt sincere narrare: sincere autem narrat qui rem manifestat sicut apprehendit: rite vero apprehendit qui rem apprehendit sicuti est. Iam vero utrumque constare potest; ergo.

Probatur minor, et primo *quoad veracitatem*. Constant certe haec principia. Scilicet 1° certum est principium istud metaphysicum: nempe nullum effectum esse sine causa sufficienti, quod principium est evidens. Tum 2° certa sunt haec principia moralia, nimirum: homines natura sua ita esse comparatos, ut absque ullo emolumento, immo cum solo incommodo mentiri nolint: atque rursus: homines ita esse comparatos ut non patiantur spargi in vulgus mendacium quod ipsis prorsus nocet, cum possunt impedire, nullumque bonum ex eius permissione sibi possunt polliceri. Patent haec ex eo, quod homines naturaliter se diligant, et ex eo etiam quod quisque in se experitur. Iam vero certo sciri potest quod existant hae conditiones testificationis, quae facta quaedam sunt: scilicet 1° plures esse qui testantur, 2° factum quod testantur esse natura sua obvium et publicum, 3° nullo commodo alliei testes ad mendacium proferendum, 4° exstitisse simul cum testibus eos, quorum intererat contradicere, quique potuissent contradicere, et tamen eos non contradixisse. Atqui cum haec omnia tum principia, tum facta simul constant, constat quoque certissime testes sincere facta narrare, sive esse veraces; ergo id constare potest.

Probatur haec minor, nam si quod testantur testes, est mendacium, vigentibus legibus moralibus, nulla potest esse ratio sufficiens consensus plurium in idem testificandum, cum nullo commodo alliciantur; nulla est ratio sufficiens silentii eorum, quorum intererat contradicere, et non contradixerunt; atqui absurdum est effectus alicuius nullam sufficientem causam afferri posse: ergo.

Quaeres tamen quomodo constare possint haec facta, sive conditiones, quas enumeravimus sine circulo vitioso; videntur enim non posse constare nisi per testificationem, cuius veracitas probanda est.

Respondeo 1° quoad eam testificationem, quam nos ipsi immediate accipimus, nos ipsi experientia nostra dignoscere possumus an hae conditiones verae sint. 2° Quoad eam testificationem, quam nos mediate accipimus, dignoscere pos-

sumus eas conditiones veras esse, quatenus a testificatione aliqua immediate accepta, eiusque ope, ascendimus ad praecedentem, quae propter illam priorem fit nobis certa, et veluti praesens; et ita progredientes per praecedentes, transferimus cognitione ad eam aetatem, in qua primum lata est testificatio, atque ita adiuncta illius peculiaris primitivae testificationis dignoscimus, ac si rei praesentes essemus. Hinc 3° omnis notitia habita per testificationem resolvitur in aliquam notitiam primitivam acceptam per experientiam.

Probatur 2° pars minoris primi syllogismi *quoad scientiam*. Scientia, quae in testibus requiritur, non est cognitio naturae intrinsecae facti, sed solum veritatis facti. Iam vero constant certe haec principia: 1° sensus esse facultates pares apprehendendis factis sensibilibus: 2° facultatem cognoscitivam rite dispositam et applicatam non posse non apprehendere obiectum suum. Tum constare possunt hae conditiones testificationis, quae facta quaedam sunt: nimirum sensus testium fuisse rite dispositos, et rite applicatos, hoc est debitam diligentiam non defuisse testibus in apprehendendis iis, quae narrant. Atqui cum haec simul constant, certe quoque constat testes debita scientia pollere; ergo constare potest debitam scientiam inesse testibus.

Probatur haec minor: in his adiunctis error locum habere nequit, nisi supponatur vel sensus non esse pares percipiendis sensibilibus rebus, vel sensus rite dispositos et applicatos posse non apprehendere obiectum suum; atqui haec repugnant principiis supradictis: ergo.

Quaeres tamen quomodo hae conditiones constare nobis certe possint.

Respondeo: 1° quod spectat ad opportunam dispositionem sensuum, quae habitualis est, constare ipsa nobis potest immediate, si testes videamus. Cum vero testes sunt mediati, notitiam utriusque facti, tum opportuna dispositionis, tum debita applicationis sensuum assequimur per testes posteriores, quos noscimus esse veraces. 2° Eadem notitia ab ipsis mediatis testibus haberi potest, quatenus vel explicite hoc factum refertur a testibus, vel ex eorum narratione id col-

ligere licet; dummodo testium veracitas nobis sit manifesta. 3° Praeterea idem factum constare etiam potest ex ipsa indole rei, quam testes testantur. Frequentissime enim facta historica sunt huiusmodi, ut nullus exquisitus usus sensuum requiratur. Cum ergo testes testantur, vel supponimus testes aut caruisse, aut non adhibuisse sensus; et sic erunt mendaces tradentes tanquam sibi certum, quod, cum non apprehenderint, sciunt non esse sibi certum; hoc autem, compta eorum veracitate, supponi non potest: vel supponimus adhibuisse sensus suos, et hoc ipso constat sensus eorum fuisse rite dispositos et applicatos. Quod praesertim constare potest, si plures sint testes; quia cum plures sunt, qui in eadem persuasionem versantur, reddenda est ratio sufficiens huius communis persuasionis; haec autem, si sensus non fuerunt rite dispositi et applicati, erit identitas malae dispositionis et applicationis in omnibus. Iam vero facile constare potest ex ipsa testificatione identitatem hanc non habuisse locum; constare proinde poterit falsum esse quod sensus non fuerint rite dispositi et applicati.

DEMONSTRATIO II. PARTIS. Testimonium testium, qui veraces sint in referendo facto quod sciunt, est testimonium necessario nexum cum veritate historica facti: atqui quod est necessario nexum cum veritate, est medium idoneum cognoscendae eiusdem veritatis; ergo. Hinc testimonium huiusmodi fidem meretur; prudenter enim animus agens nequit detrectare assensum ei veritati, quam certo motivo manifestari percipit: testimonium autem huiusmodi est certum motivum veritatis; credenda est ergo ea veritas ob talem auctoritatem.

Coroll. 1°. Etsi testes pauci esse videantur; si tamen factum aliquod referant coram iis, quorum maxime interest mendacium, siquod esset, detegere, quique possunt deprehendere mendacium, et redarguere, et nihilominus iidem sileant, cum contradicere facile possint, reapse illi testes pauci non sunt; qui enim silent in his adiunctis, habendi sunt veluti alii testes eiusdem facti.

Coroll. 2°. Ergo historia certam fidem facere potest,

cum constat scriptorem et veraciter narrare, et ea cognovisse quae narrat.

Coroll. 3°. Ergo *traditio*, quae est narratio facti per testium continuatam seriem ad nos usque transmissa, est probatio certissima facti, quod testatur, si *perpetua*, *ampla*, et *publica* sit, sive primum ore sit tradita, sive monumentis consignata.

Coroll. 4°. Cum plurima nonnisi auctoritate constare possint, ipsaeque scientiae pleraeque, praesertim physicae, facta supponant, quae nonnisi aliorum testimonio cognoscere licet; fides historica ad plurimas notitias comparandas est necessaria.

Obiiciunt; singuli testes possunt errare, singuli possunt mentiri: atqui quod possunt singuli, possunt omnes; ergo omnes testes, licet plurimi sint, errare et mentiri possunt.

Dist. 1^{am} partem M. Singuli testes possunt errare, si sensibus utantur non rite dispositis et applicatis, *conc.* si utantur sensibus rite dispositis et applicatis, *neg.*

Dist. 2^{am} partem M. Singuli mentiri possunt physice, *transm.* possunt moraliter, h. e. spectatis legibus moralibus, quibus homines reguntur, *subdist.* unus aut alter, *transm.* singuli simul sumpti, *subdist.* est probabile quod mentiantur, *neg.* non est certum quod non mentiantur, *subdist.* si fiat abstractio a divina Providentia, tuente constantiam legum moralium, *transm.* considerata simul divina Providentia, *neg.* (Cf. Th. IX, p. II).

Et ita contradistincta minore, negatur consequens et consequentia.

THESIS XVII^a

I Merito ergo sensus intimus, sensus externi, ideae, et auctoritas dicuntur fontes cognitionis, et fontes quidem sunt omnium cognitionis; hisque veluti instrumentis utens intellectus acquirit notitias principiorum et factorum: II e quibus rite compositis notitiae ceterarum veritatum comparari possunt.

DEMONSTRATIO I. PARTIS. Fontes cognitionis sunt ea media, quibus intellectui materia cognitionum suppeditatur.

Materia inquam cognitionum, hoc est veritates primo cognitae, ex quibus veluti elementis oriuntur deinceps ceterae cognitiones complexae magis. Iam vero huiusmodi media sunt ea quae enumeravimus, atque ea sola. Omnes enim veritates primitivae vel principio aliquo, vel facto continentur. Atqui facta vel interna, vel externa sunt; facta interna suppeditat sensus intimus: facta autem externa vel cadunt sub sensus nostros, vel sunt remota a sensibus nostris; porro facta praesentia nobis suppeditant sensus nostri, facta remota a nobis auctoritas testium. Principia autem ideae suppeditant, quatenus earum analysi instituta intellectus percipit necessarium nexum praedicati cum subiecto. Ergo nec unus est tantum fons, cum singulae classes veritatum ab uno solo suppeditari non possint: nec sunt plures his; omnes enim veritates istis continentur.

Nota. 1° Ideaе, prout eas mens haurit ex aliis fontibus, non habent rationem fontis cognitionis: prout vero mens in eas reflectens, et analysi earum instituta principia detegit, fontis rationem habent. 2° Auctoritas vim suam exerit cum certa est: certa autem est ope cuiusdam ratiocinii, ratiocinium tamen non est elementum auctoritatis, quatenus est fons, sed est conditio, ut auctoritas certa sit, et vim suam exerere possit. 3° Vis intelligendi, sive intellectus ipse non connumeratur inter fontes; quia praesupponitur illis, atque est is, qui ex fontibus veritates haurire debet. 4° Cum ratiocinium sit operatio mentis se exercentis circa veritates iam obtentas, non est proprie fons cognitionis, sed instrumentum ad amplificandas cognitiones a fontibus haustas; ut paulo post docebimus.

Hinc discrimen intercedit inter *fontes cognitionis* et *principia*. *Principia* enim sunt quaedam veritates abstractae, universales, necessariae, quae virtute continent conclusiones; *fontes* vero sunt quid reale per modum facultatis aut actus, exhibens intellectui materiam cognitionum.

Si autem quaeratur an fons debeat esse notior intellectui re per ipsum manifestata, reponendum est: 1° fontem cum in potentia solum est, seu cum non agit, non oportere